Die elan¹ in die lewe en werk van Edmund Husserl

G J DE BEER

Die Universiteit van Pretoria en sy perenniale vlae studente in die Wysbegeerte het 'n gelukkige voorreg beleef in die besondere persone wat as professorale departementshoofde van die departement Wysbegeerte oor die dekades sou dien. Besondere vakkundige kennis, geesdrif en besieling asook besondere lewenstyle het hiervandaan aan kollegas, vakgenote en veral dankbare studente uitgestraal. Hierdie eienskappe word gehuldig ook in professor P S Dreyer.

As uit die kontemporêre Wysbegeerte 'n keuse gemaak moet word van iemand wat vir sy studente, kollegas en sy vak alles veil gehad het, val die keuse op hom wat op 27 April 1978 veertig jaar gelede oorlede is, die Duits-Joodse filosoof Edmund Husserl.

Die filosofie van Husserl bied aan vele wat belang by die filosofie het, 'n vertrekpunt óf 'n staanplek. Onder die groter wysgere wat hierin vertrekpunt gevind het, tel Martin Heidegger, Max Scheler en Emmanuel Levinas. Staanplek word gebied aan die hele fenomenologiese denkrigting met sy talle beoefenare oor baie vakdissiplines versprei.

Die interessante agtergrond is egter dat die denke van Husserl dinamiese denkgang en ontwikkeling was. Dit het ten nouste saamgehang met sy besondere eienskappe as mens; skerpsinnig, nederigeerlik, 'n ewige slyper van gesigspunte en idees. Sy denke het uit die laat 19e eeu ontwikkel en in die jaar van die eeuwending die gewigtigheid van die geesteswending ten tyde onderstreep met die verskynning van sy *Logische Untersuchungen*. Vrugbaar en gereeld is hierna gepubliseer tot aan sy dood in 1938. 'n Nalatenskap van 40 000 getikte bladsye verwerkte en halfverwerkte materiaal kom, na 'n dramatiese smokkeltog in oorlogsomstandighede, in Leuven tereg. Gedurende die periode voor 1900 tot 1938 was sy denke in die smeltkroes van ontwikkeling en wysiging wat daaraan gang sou verleen. Die wysiginge was soms radikaal, maar nooit só radikaal dat daar sprake van 'n ommekeer of radikale breuk sou wees nie.

Langs die weg van die denkgang van Husserl vind groot wysgere hulle vertrekpunt. Wanneer in 1927 die epogmakende werk, te wete *Sein und Zeit* van Heidegger verskyn, is die sware aanleun op die leermeester Husserl ooglopend. Ewe duidelik is die geniale oorspronklikheid wat spoedig eie weë sou baan en gaan. Aan Max Scheler, oorlede in 1928, kom die eer toe van 'n grondlegger te wees van die kontemporêre wysgerige antropologie. Sy ontmoeting met die vroeëre werke van Husserl het blywende uitwerking gehad.

Scheler het daarna tot die einde die fenomenoloog van die belewing gebly. Van die intellektualisme van Husserl het hy hom egter gedistansieer. Ook Levinas vind in Husserl 'n vertrekpunt in die vorm van 'n proefskrifkritiek op Husserl. Vir Levinas en so baie ander geld die stelling van Merleau-Ponty dat die fenomenologie nie 'n sisteem is wat 'n aantal welomskrewe kenmerke vertoon nie, maar 'n styl van denke wat van outeur tot outeur verskil.² Hierdie en ander is filosofies dik takke wat na aan die wortels van die Husserl-boom groeikrag sou put.

Prominente leerlinge, assistente en bewonderaars oor die hele Weste en Ooste (o a Indië en Rusland³) sou hulle in sy laatfilosofie verdiep. Hier en daar kan die ironiese versugting gehoor word dat 'n meester met 'n 40 000 getikte velle nalatenskap, so hier en daar maar 'n ietsie meer kon gesê het oor wat later twiskwessies sou word – om wille van die duidelikheid!

Husserl is onbetwisbaar die grondlegger van die fenomenologiese grondhouding, – benadering of – metode in die wetenskapsbeoefening. Hierdie onomstootlike grondwaarheid geld egter nie in 'n simplistiese sin nie. Dit is nie moontlik om 'n wetenskaplike metode met stappe uitgestippel in 'n werkprogram by Husserl te soek en te vind nie. Dit is veeleer 'n benaderingsingesteldheid en 'n manier van doen wat uit Husserl se geweldige oeuvre spreek. "We moeten dus letten op de wijze van onderzoek, om te weten wat phaenomenologie beteekent...".⁴ Die fenomenologiese benaderingsingesteldheid word algemeen wyd en verskillend toegepas tussen diegene wat hulle daarmee bedien, en tog is dit altyd herkenbaar. Die uniekheid is waar te neem by kontemporêre eksistensiële denkers, ditsy denkers oor die eksistensiale, eksistensiefilosowe of eksistensialiste; by die sistematiese beoefenare van die eksistensiële fenomenologie, wysgerige antropologie op fenomenologiese grondslag; psigologie, psigiatrie en psigopatologie op fenomenologiese grondslag, die fenomenologie in die natuurwetenskappe en as benaderingsingesteldheid in die pedagogiek. Die uniekheid van die eenheid te midde van die grote verskeidenheid is telkens terug te voer en te vind in die gehalte, diepte en omvang van die filosofie van Husserl.⁵

Maar nou geld dit juis vir Husserl dat die gehalte van sy filosofie onlosmaaklik aan sy persoon en persoonlikheid gekoppel moet word. Vir hom, die gepromoveerde wiskundige, gaan dit om die soeke na 'n vaste onskokbare vertrekpunt vir sy filosofie, om die filosofie se wetenskaplike karakter te bestendig deur apodiktiese vertrekpunte. Geen steen sou hy onaangeroerd laat om dié vooropstelling en oogmerk te bereik nie. Tot aan die einde sou hy radikaal te werk gaan en radikaal terugvra na dit wat reeds bereik is, net om weer die volgende voorwaartse tree te waag. Vakkundige integriteit en eerlikheid, onderwerping aan die selfopgelegde eise wat vanuit

sy vakkundige oortuiging spreek, sou in dié filosoof die hoogstes bereik wat 'n mens universeel as voorbeeld aan die wetenskap, aktief of potensieel, kan uitdra.

Naas die opmerkings oor die persoonlikheid, werkstyl en oogmerke waarin 'n besonder elan gevind word, dring die vraag na die verdienste en taakkarakter van sy filosofie na vore. Waarin sou die vernuwing geleë wees wat vir baie vertrekpunt of staanplek sou bied? Wanneer die *Logische Untersuchungen* in 1900 verskyn, moet hy beoordeel word teen die agtergrond van die geesteswending wat besig is om te voltrek. Die geestelike ontwikkeling om die laaste eeuwending toon 'n ommekeer wat "in draagwijdte minstens met de tijd rond 1500 – renaissance, reformatie, ontdekkingen, enz. – gelijkgesteld kan worden en misschien nog wel dieper gaat."⁶ Die worsteling van die vakwetenskappe om uit die greep van 'n materialistiese positiwistiese scientistiese diktatuur los te breek, het begin. 'n Aanloop van meer as drie eeue vind sy kulminasie en hoogbloeï in die tweede helfte van die vorige eeu. Geen vakwetenskap het in die triomfuur van 'n verabsoluteerde natuurwetenskaplike metode en gepaardgaande materialisme gespaar gebly nie. Die tone wat uit die *Logische Untersuchungen* in dié tyd opklink, is vreemd en welkom!

Die vernuwende kenmerke van die *Logische Untersuchungen* lê eerstens in Husserl se besondere benadering sonder vooroordeel of vooringenomenheid. "Zu den Sachen selbst" is die bevrydende parool wat uit die *Logische Untersuchungen* opklink.⁷ Die werksoogmerk van 'Zu den Sachen selbst' stoot spoedig aan teen wat in die fenomenologie as hoeksteenbegrip tereg kom, naamlik die intensionaliteit. Husserl sluit hiermee nou aan by sy leermeester Franz Brentano (1838-1917). Ook hierin sou Husserl egter uiteindelik radikaal die knoop deurhaak en sy eie inkleding doen. Intensionaliteit dui op 'n besondere verhouding tussen subjek en die tersaaklike objek. In die intensionele verhouding word op 'n besondere manier gewend na die objek ('gegenstand'). Die relasie bewussyn – objek word deur 'n onmiddellike intuïtiewe konstituerende akte van die bewussyn tot inhoud van die bewussyn gemaak. Met dié konstruksie van die intensionaliteit kry ons by Husserl die opvatting van gevulde bewussyn, 'Cogito cogitata' – ek dink altyd *iets*. Die hiaat van die Descartaanse dualisme is hiermee radikaal oorbrug. Vir Descartes is die bewussyn denkend maar leeg – 'Cognito ergo sum'. In die Descartaanse daarstelling van die *Res extensa* en gevolglike konstruksie van 'n teenoor-werklikheid word 'n valse model aan die natuurwetenskappe gebied. Die valse model van Descartes, die kwantifisering van die werklikheid deur Galilei en geesgenote, en die Newtonse aanname van stof en krag as die enigste realiteite van die werklikheid met kousaliteit as hipotetiese werksbeginsel en die daaruitspruitende gedetermineerde meganistiese werklikheidsbeeld, is die

drie pilare waarop die skouspelagtige natuurwetenskaplike suksesse gerus het. Na die verskyning van *Logische Untersuchungen* sou die drie-eeue lange oorheersing van die Descartiaanse dualistiese werklikheidsbeeld nie meer onbevraagteken geld nie.

Die herinterpretasie van die bewussynsfunksie met intensionaliteit, die konstituering van die bewussyn en die besondere verhouding wat hieruit tussen bewussyn en bewussynsinhoud (objek) ontstaan, is die hoeksteen van die fenomenologiese benaderingsingesteldheid. Tog vorm die intensionaliteit nie die 'eerste beginsel' van die fenomenologie nie. Sonder die intensionaliteit is fenomenologie ondenkbaar – "haar plaats is belangrijk en essentieel, maar zij heeft slechts een functie te vervullen in het geheel".⁸ Fenomenologie as begrip is ruimer as intensionaliteit en omsluit dit.

Nog wesenliker vir die fenomenologiese benaderingsingesteldheid is die geniale onderskeiding van "Wesensanschauung". Hierin lê vir Husserl die "Prinzip der Prinzipien" die laaste "Rechtsquelle aller Wahrheit".⁹ Hierdie prinsiep behels 'n besondere "Anschauung", 'n intuïtiewe skou, 'n direkte of onmiddellike ervaring of belewing ("Erlebnis") dat die wese so is. Die aard van die "Erlebnisse" word in onderskeid met die psigologie en iedere vorm van psigologisme uniek geformuleer as "die realen Vorkommnisse... welche, von Moment zu Moment wechselnd, in mannigfacher Verknüpfung und Durchdringung die reelle Bewustseinseinheit des jeweiligen... Individuums ausmachen".¹⁰ In dié sin word voorbeelde dan genoem as waarneming, fantasievoorstelling, denkkante, vrees en hoop, liefhê en haat en vir alle afsonderlike akte of konstitueringe insoverre dit in die bewussyn plaasvind. Hierdie "Erlebnisse" vorm gesamentlik 'n belewings- of ervaringstroom. Die eenheid van die psigiese belewenisse in die ganse ervaringstroom is die bewussyn. Die objek van die fantasievoorstelling, denke, vrees of welke afsonderlike akte bestaan eerstens as bewussynsinhoudelike en is dus 'n abstraksie van die 'werklike', en die bewussynsinhoudelike is die blikpunt van die intensionele gerigtheid van die bewussyn. Dus bestaan die belewingsakte as onmiddellike resultaat van verbeelding, hoop, waarneming of idealistiese konstruksies in die bewussyn, as objek waarop die intenderende akte van die bewussyn gerig is, onafhanklik van dié lewe in die teenoor-werklikheid van die Descartiaanse dualisme.

'n Nuwe sfeer word hiermee betree naamlik die van die "rein phänomenologische".¹¹ Die breuk met iedere vorm van empiriese psigologie is voltrek. In Husserliaanse sin dui die gebruik van die begrip "phänomenologisch" op dit wat betrekking het met wat hier en nou verskyn dit is die "Erscheinung". "Erscheinung" dus as "Der angeschaute (erscheinende) gegenstand, welcher hic et nunc erscheint."¹² In die sfeer van die reine fenomenologie kan tot die wese

van die fenomene gekom word en hier is egte wetenskap moontlik. Met die leer van die wesensaanskouing is gekom tot die sentrale tema van die *Logische Untersuchungen*.

Die baie ruwe en kru kontoere van vernuwing uit die vroeë Husserl-era is hiermee getrek; kontoere van vernuwing wat vir baie al oorgenoeg gebied het om vertrekpunte vir eie rigting te kry. Vir Husserl self lê hierin kontoere waaroor hy later versugtend opmerk: "In 1900 begryp ek self nog nie alles nie en my leerlinge sien beter as ek. Hulle verstaan my ondanks my eie misverstaan, omdat hulle geen las het van ou denkgewoontes wat afgesweer moes word nie, maar hulle dadelik aan die nuwe kon wy."¹³ Hierin lê dus ook vir die meester die vertrekpunte waaraan hy ragfyn, skerpsinnig en volgehoue-eerlik sou slyp.

Hoe word nou gekom tot die sfeer van die reine fenomenologie? Die antwoord hierop is geleë in die metodiese reduksies waarin die strewe na wetenskaplikheid van die Wysbegeerte verwoord word. Dit blyk heel duidelik dat die fenomenologiese benaderings ingesteldheid 'n besondere houding impliseer en 'n voorwaarde is vir die daarstelling van 'n fenomenologiese sfeer waarin onder andere intuïsie en intensionaliteit as akte operatief is. Om dié besondere houding te verwerklik, is 'n verskuiwing van voorneme nodig soos die verskuiwing van voorneme wat teweeg gebring word deur die besluit om van die sportveld na die studeertafel te verplaas. Die verskuiwing in voorneme na die fenomenologiese sfeer vind plaas vanaf die algemeen menslike, naïewe alledaagse ingesteldheid of dan die natuurlike ingesteldheid van die mens.

In die natuurlike ingesteldheid word op naïewe, onnadenkende wyse op 'n ek/nie-ek basis met die wêreld en objekte daarin omgegaan. Die realiteit van die wêreld en van 'n eie bestaan in die wêreld word as 'n vanselfsprekendheid aanvaar. Die vanselfsprekendheid impliseer verder dat bewussyn aan liggaam verbonde is en daarom ook verbonde aan die dingmatige van die wêreld. Naïef onnadenkend word in die vanselfsprekende realisme aanvaar dat die orde van die bewussyn en dié van die dinge dieselfde is. Sodanige interpretasie is naïef en gekkig ("Widersinnig").

Die voorneme van verskuiwing na die fenomenologiese sfeer word onderlê deur die behoefte om te kom tot die ryk van die direkte ervaring, 'n nuwe niveau van kennis, dit is in die sfeer van die bewussyn. Dit is wat by elke mens algemeen-menslik eintlik geld, maar wat ewe algemeen-menslik in onnadenkendheid verdoesel word in 'n natuurlike naïewe empirisme. 'n Doelbewuste reduksie moet gedoen word om tot die fenomenologiese sfeer te kom waar só denkend met die werklikheid omgegaan word as wat *eintlik* algemeen-menslik geld. Die fenomenologiese reduksie behels die "Einklammerung", die tussen-hakies-plaas van wat geld as natuurlike ingesteldheid.

Die wêreld van die onnadenkende natuurlike ingesteldheid behels die ganse aposterioriese kennis van die natuurlike empirisme, die ganse kultuurwêreld met sy omvattende bewerking uit die natuurlike gegewe, vooroordele en vooringenomenhede, opvoedingswerklikhede, geloofsoortuigings, wêreldbeskouings, lewensopvattinge, objektiewe kennis uit die wetenskap of filosofie – kortweg die ganse kultuurwêreld van die natuurlike ingesteldheid in enger en breër verband. Hierdie natuurlike ken-manier en kennisinhoud word opsy gesit, die werking, in – en uitwerking daarvan opgeskort of tussen hakies geplaas. So word die fenomenologiese sfeer geskep en die objek as fenomeen in die ruim van die bewussyn, waarmee kragtens die akte van die internasionaliteit die fenomeen en bewussyn één is, ervaar.

Enkele opmerkinge oor die fenomenologiese reduksie is van pas:

Die tussen-hakies-plaas van die natuurlike ingesteldheid met sy "Dasein" van dinge beteken nie die vernietiging, negering, geringskatting of aantasting daarvan nie. "We do not deny the world as the sophists would; we do not doubt the world as the sceptics would; what we do is to modify or radically change our viewpoint of the world, which is still 'out there' but in which we are no more interested as it appears to be, but as it *essentially* is."¹⁴

Hierdie fenomenologiese reduksie vertoon in die Husserl van die era van die *Logische Untersuchungen* eenvoudig en onomskrewe. Vir die latere Husserl sou die begrip in die blikpunt van sy filosofie te staan kom, die konsekwente uitwerking daarvan instrumenteel in die oorgang na 'n transendentale filosofie. Hiermee sou hy aanhang en teenstand verwerf.

Wat is nou bereik deur die fenomenologiese reduksie? Sekerlik dit dat ons 'n naïewe onnadenkende natuurlike ingesteldheid met die inhoudelike wat dit behels, uitskakel en die werking daarvan opskort, en in dié daad die voorhandene as reine fenomeen, suiwere bewussynsinhoud cum – akte verkry. Hierdie bewussynsinhoudelike fenomeen is kragtens die intenderende akte van die bewussyn onmiddellik intuïtief evident. As fenomenale bewussynsinhoud is egter hierby inbegrepe die kenmerke van individualiteit en van universaliteit. Elkeen van die fenomene bestaan nog met konkrete, individuele eienskappe van die realiteit en die universele of algemene eienskappe van die idealiteit. Beide die soorte eienskappe, wat ongeliksoortig in wese is, is inbegrepe in die fenomenale inhoud.

Vir Husserl lê die oogmerk en taak van wetenskap om tot die "Allgemeinsame Wesen",¹⁵ die universele, die wesenlik algemene, dit wat in essensie in 'n saak geleë is, te kom. 'n Skeiding is nodig tussen wat insidenteel meegegee is en wat kategoriaal wesenlik inbegrepe is. Hierdie skeiding is die taak van *egte* wetenskap en sodanige *egte* wetenskap is slegs moontlik in die fenomenologiese sfeer. Die

skeiding van die wesenlike en individuele eienskappe geskied deur die eidetiese reduksie waarin dit gaan om die blootlegging van die "eidos", dit wat die waarneming in essensie uitmaak. Hier dus die wesensaanskouing op soek na die "rein Allgemeinheiten".¹⁶

Op 'n besondere manier vind hier soos eenmaal tevore in die wysgerige geskiedenis, in die leer van die wesensaanskouing, weer 'n samevloeiing van die eensydige wysgerige strominge van die empirisme en die idealisme plaas. "Enerzijds geeft de 'Wesensschau' concrete kennis, anderzijds ontdekt zij, dwars door de concrete ervaring heen, een intelligibele structuur, een zin die zich aan haar oplegt, zodra zij het object aanschouwt."¹⁷ Hierdie wese van dinge is onmiddellik intuïtief gegewe en geld onafhanklik van die ervaring as aprioriese kennis. In fenomenologiese sin beskik ons hier oor die enigste egte apriori wat deur Husserl erken word. "Zo blijkt de fenomenologische kennis een aprioriese kennis te zijn: een wesensanalyse van immanente 'Erlebnisse'."¹⁸ Dit bly die taak van wetenskap om hierdie wesenskennis van die tersaaklike ook te dek. In dié opsig onderskei die fenomenologie sigself as 'n wesenswetenskap (vir Husserl egte wetenskap) van dié wetenskappe wat volstaan met die individuele en empiriese algemeenhede. "In short, geometry and phenomenology are sciences of pure essence and not real existence" en ... "the science of pure possibilities must precede the science of real facts, and give it guidance of its concrete logic."¹⁹

Op dié wyse kan vir ure in bladsye, vir dae in boeke of vir jaarkursusse met die filosofie van Husserl omgegaan word – as beide "expository-interpretive presentations of phenomenology and creative performance in phenomenology. Understanding (inter alia) the phenomenological reduction, involves, indeed *IS* phenomenological work... mere exposition gives way to phenomenological activity." Die pedagogiese sin en waarde van die fenomenologies-wysgerige aktiwiteit word tot groot mate in die aanhaling verwoord. In dié verband kan met Bochinski instemming betuig word wanneer hy Husserl se werk beoordeel as 'n klassieke *bron* van die Wysbegeerte. "Maar ook zal hem duidelijk geworden zijn hoeveel wij dezen phae-nomenoloog Husserl danken. In 1900 werd pioniersarbeid verricht voor die Philosophie dier dagen, nieuw land werd ontdekt, de poorten van een nieuwe stad werden geopend en met den pionier trokken vele anderen binnen. Maar nu ging ieder werken op eigen hof en de methode van den pionier veranderde onder die hande zijner volgelingen. Husserls filosofie werden inderdaad een "Aufgabe".¹⁰

Iets van dié deernis, waardering en bewondering is te bemerk by studente in die Wysbegeerte wat op die Universiteit van Pretoria die afgelope aantal dekades aan die voete van hulle professorale departementshoofde kon luister, studeer en beoefen. Ons is dankbaar!

BRONVERWYSINGS

1. Vgl *Verklarende Afrikaanse woordeboek*, M S B Kritzinger e a J L van Schaik Bpk Pta 1961. – Vuur, geesdrif (besieling). In die filosofie van Bergson strekking van: Voortstuwende krag.
2. Dr R Bakker, *Geschiedenis van het fenomenologisch denken*, Spectrum, 1974; p 453.
3. Shestov Leon, *In memory of a Great Philosopher: Edm Husserl*. Philosophy and Phenomenological Research Vol XXII No 4 June 1962.
4. Dr J Nota, *Phaenomenologie als metode*, Tydschrift voor filosofie, 1941(3) p 208.
5. Ibid p 206.
6. H J Störig, *Geschiedenis van de filosofie II*, Spectrum, 1972 p 270.
7. Dr J Nota, *Phaenomenologie als metode*, Tydschrift voor filosofie 1941(3) p 210.
8. Ibid p 211.
9. Ibid p 211.
10. E Husserl, *Logische Untersuchungen* (L U), Halle 1922, II Bande I Teil p 347.
11. Ibid. p 347.
12. L U 11/11 p 234.
13. *Entwurf einer "Vorrede zu den L U"*, in Tijdschrift voor filosofie 1939 (1) p 125.
14. R K Raval (Universiteit van Baroda, Indië), *Philosophy and Phenomenological research*, Vol. XXXIII, Dec. 1972(2) p 222.
15. W Luijpen, *Nieuwe inleiding tot de existentiële fenomenologie*, Spectrum 1973 p 151.
16. H Boelaars, *Husserls reduksies en haar betekenis voor het Thomisme*, Tydschrift voor filosofie Jrg 6, 1944 p 340.
17. R Bakker, *De Geschiedenis van het fenomenologisch denken*, Spectrum 1974, p 106.
18. Ibid p 87.
19. M Faber, *Husserl aanhaling in Twentieth Century Philosophy*, Littlefield Adam & Co, Iowa, 1956 p 313.
20. Dr J Nota, *Tydschrift voor filosofie*, 1941((3) p 229.